

2. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования / Под ред. Е.Г.Силаевой. – М.: Академия, 2002. – 192 с.

This article is devoted to the peculiarities counseling adolescents disabilities personal development. This article serves psychological and pedagogical problems, which are often only observed in the Counseling Psychology and the ways to solve them.

Keywords: counseling, teen, school life, conflict, arrogance, communication, self-development.

Отримано 20.9.2013

УДК 376. 015. 31 - 056.36 : 502/504

Я.О. Снівак

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ТА ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Постійне погіршення екологічної ситуації в нашій державі негативно позначається на здоров'ї насамперед молодого покоління. Ця негативна динаміка триватиме і надалі. Важливим напрямом суворого дотримання екологічних норм у майбутньому є відповідна підготовка молодого покоління під час перебування в навчальних закладах, де виховні процеси можна здійснювати планомірно й цілеспрямовано.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічне виховання, діти з обмеженими можливостями.

Постоянное ухудшение экологической ситуации в нашем государстве негативно сказывается на здоровье, прежде всего, молодого поколения. Эта негативная динамика будет продолжаться и далее. Важным направлением строгого соблюдения экологических норм в будущем является соответствующая подготовка молодого поколения во время пребывания в учебных заведениях, где воспитательные процессы можно осуществлять планомерно и целенаправленно.

Ключевые слова: экологическое просвещение, экологическое воспитание, дети с ограниченными возможностями.

Екологічні проблеми людства сьогодні посідають чи не чільне місце в різногалузевих наукових розвідках, адже суспільство нарешті осягнуло

всю глибину екологічної катастрофи, що вже нині позначається на кожному з нас, незалежно від особистого ступеня обізнаності з екологічними питаннями. Усвідомлення результатів наукових досліджень українських екологів, філософів, психологів, педагогів та фахівців інших галузей уражають не лише масштабністю та невідворотністю деградаційних природничих процесів, але й усе ще легковажним ставленням та повільним реагуванням та до них суспільних інститутів.

Постійне погіршення екологічної ситуації в нашій державі негативно позначається на здоров'ї насамперед молодого покоління. Так, видатний український науковець В. Синьов станом на 1994 р. зазначав, що частка дітей із психофізичними вадами в Україні становила 4, 5% від загальної кількості і "...в екологічно забруднених районах захворюваність в 1, 5 – 2 рази вища, ніж в інших". Уже в 2002 р. В. Липа вказує, що захворюваність дітей в Україні зросла на 19, 2 %, а серед неінфекційних захворювань домінують психоневрологічні, через що в 15 % підлітків відбувається зниження психічної та соціальної адаптації. За останні роки (від 2005 р.), зазначає А. Колупаєва, в Україні серед дітей збільшилася кількість захворювань, що призводять до інвалідності і, як наслідок цього, у 20 % підлітків погіршилися адаптаційні процеси.

Слід розуміти, що ця негативна динаміка триватиме й надалі, а в числі найперших її причин науковці одноставно вказують на екологічні проблеми.

У "Червоній книзі України" зазначено, що антропогенне і техногенне навантаження на навколишнє природне середовище в Україні у кілька разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу, через що і тривалість життя наших співвітчизників значно менша (приблизно на 10 – 20 років), ніж у мешканців країн Європи та Америки. Біосферу України, що нараховує більше як 70 тисяч видів флори і фауни, поставлено на межу виживання і серед першопричин такої ситуації називають зокрема й недостатню сформованість інститутів громадянського суспільства та недостатнє розуміння в суспільстві пріоритетів збереження навколишнього природного середовища й переваг сталого розвитку.

Важливим напрямом їх вирішення та суворого дотримання екологічних норм у майбутньому є відповідна підготовка молодого покоління під час перебування в навчальних закладах, де виховні процеси можна здійснювати планомірно й цілеспрямовано. За слушним виразом відомих російських екопсихопедагогів С. Дерябо та В. Ясвіна, "екологічну кризу насамкінець "переможуть" не фахівці з охорони навколишнього середовища, а спеціальна система екологічної освіти" [3, с. 21].

Із цього приводу О. Барліт доречно зазначає: "в Україні важливість пошуків науково-освітніх можливостей і технологій формування екологічного, гуманістичного світогляду, який би зорієнтував людину на

розумне ставлення до природи, актуалізована комплексом об'єктивних і суб'єктивних причин" [1, с. 1].

Усе це виводить питання екологічної освіти та виховання різних категорій учнів на перший план сучасних педагогічних пошуків, адже ці галузі науки в Україні, зазначає М. П. Гладкий, "...повинні стати важливим елементом державної політики, маючи своїм завданням забезпечити економічну, фінансову, матеріальну, правову базу екологічної освіти і виховання, формування нової людини, створити інформаційне поле даних про стан навколишнього середовища, програми та проекти господарської діяльності, зробити їх відкритими з правом участі обговорення широкою громадкістю на предмет їх екологічної діяльності, людино- та природо вимірності" [2, с. 6].

До одного з важливих повноважень Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України належить піклування про охорону довкілля, проголошене в Конституції України, що окреслює екологічну політику нашої держави, суттєвим елементом якої є екологічне навчання та виховання.

Зміст, форми та шляхи реалізації екологічної освіти й виховання в Україні наразі регламентує низка нормативних документів, що стосуються зокрема й розумово відсталих учнів. До найбільш вагомих у цьому плані можна віднести такі: як Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" (1991 – 2012 рр.); постанову Верховної Ради України "Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки" (1998 р.); постанову Верховної Ради України "Про рекомендації парламентських слухань щодо отримання вимог екологічного законодавства в Україні, напрямів реалізації та вдосконалення екологічної політики" (2000 р.); загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки (2000 р.); Концепцію екологічної освіти України (2001 р.); модельний екологічний кодекс для держав-учасників СНД (2006 р.); модельний закон про екологічну відповідальність щодо попередження та ліквідації шкоди навколишньому середовищу для держав-учасників СНД (2009 р.); Закон України "Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року" (2010 р.); модельний закон про стратегічну екологічну оцінку для держав-учасників СНД (2011 р.); **резолуцію Міжнародного екологічного форуму "Довкілля для України"** (2012 р.) та ін.

Разом із тим екологічний стан України, на думку науковців, потребує ухвалення єдиного Екологічного кодексу України, у якому буде систематизовано всі норми екологічного законодавства, що містяться в різних документах. У 2004 році проект цього кодексу було подано на розгляд Верховної Ради України, проте досі його не ухвалено остаточно, оскільки, зауважують дослідники з одного боку, відсутня координація зусиль відповідних науковців за цим напрямом, з іншого – має місце

інституціональна неспроможність системи управління навколишнім природним середовищем щодо вирішення цього завдання.

Незважаючи на деякі недоліки, вочевидь активний розвиток екоцентричної парадигми розвитку суспільства в Україні упродовж кінця XX – початку XXI ст., адже ці та інші документи несуть у собі чіткі інструкції стосовно запровадження екологічної політики в нашій державі, що включає і певні нормативи організації навчально-виховного процесу в закладах освіти: у всіх без винятку міжнародних та внутрішніх українських документах основним шляхом реалізації екологічних вимог сьогодення вказується ефективна організація екологічної освіти та виховання молоді, а результатом цих процесів має стати формування екологічної культури особистості.

Наприклад, цикл модельних документів щодо екологічної політики в державах-учасниках СНД подає чіткі дефініції основних понять цієї галузі, нормативи організації різноманітної екологічної діяльності суб'єктів права, що стосується і освітніх процесів в Україні.

Закон "Про охорону навколишнього природного середовища" проголошує, що підвищення екологічної культури суспільства і професійна підготовка спеціалістів забезпечуються загальною обов'язковою комплексною освітою та вихованням в галузі охорони навколишнього природного середовища, в тому числі в дошкільних дитячих закладах, в системі загальної середньої, професійної та вищої освіти, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів.

У розділі "Стратегічні цілі та завдання" Стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 року за першочергову мету править підвищення рівня суспільної екологічної свідомості, а серед основних завдань у цій сфері вказано розробка та створення до 2015 року:

- стратегії екологічної освіти з метою сталого розвитку українського суспільства та економіки України;
- системи екологічного навчання;
- мережі регіональних екологічно-просвітницьких центрів на базі закладів освіти, неурядових природоохоронних організацій тощо;
- організаційного механізму екологічної просвіти та виховання;
- офіційних веб-сайтів та засобів масової інформації для систематичного інформування про діяльність органів виконавчої влади у сфері охорони навколишнього природного середовища;
- державних цільових, регіональних та місцевих програм розвитку із включенням до них питань формування екологічної культури, екологічної освіти та просвіти.

У цьому зв'язку в Концепції екологічної освіти України підкреслюється, що перебудова традиційної системи освіти та виховання має здійснюватися з обов'язковим урахуванням екологічних законів, закономірностей, наукових принципів, що діють комплексно в біологічній, технологічній, економічній, соціальній і військовій сферах.

Підкреслюючи важливість формування екологічної свідомості, нової системи цінностей, екологічної культури та ін. засобами екологічної освіти, яка стає основним засобом гармонізації взаємодії людини і природи, учасники Міжнародного екологічного форуму "Довкілля для України" пропонують у числі інших вжити таких заходів:

1. Внести зміни до всіх чинних законів, що регламентують діяльність освітньої галузі в плані екологізації навчання й виховання на всіх його етапах, розробити окремий Закон України з екологічної освіти та виховання, Стратегію освіти для збалансованого (сталого) розвитку та Національний план дій щодо її реалізації на національному і регіональному рівнях на засадах відповідної Стратегії СЕК ООН (Вільнюс, 2005).

2. Активно розробляти інформаційну базу екологізації освіти, що полягатиме в створенні методів педагогічної практики, проектної та дослідницької діяльності, електронних підручників, а також спеціалізованих порталів з екологічної освіти та освіти для збалансованого (сталого) розвитку; розробці навчальних програм, підручників і навчальних посібників, методичного забезпечення з екологічної освіти та освіти для збалансованого (сталого) розвитку; розвитку наукових досліджень із питань екологічної освіти; сприянні виданню еколого-освітніх матеріалів, підручників і посібників; запровадженні на національних каналах радіо і телебачення регулярних еколого-освітніх програм і т. ін.

3. Включити екологічну освіту до переліку обов'язкових навчальних предметів освітніх установ системи загальної і професійно-технічної освіти та розробити відповідні державні освітні стандарти й навчально-методичні посібники.

З метою підвищення рівня екологічної освіти, виховання, культури населення України в Загальнодержавній програмі формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки обстоюється необхідність створення національної екологічної мережі за допомогою таких заходів:

- сприяння у створенні нових і залученні існуючих громадських еколого-експертних центрів до діяльності, спрямованої на усвідомлення суспільством значення проблеми збереження ландшафтного різноманіття, середовищ існування видів рослин і тварин;

- розроблення та впровадження пропозицій щодо участі населення у виконанні заходів з формування національної екологічної мережі, у тому числі юнацтва та молодого покоління, з урахуванням досвіду позашкільної екологічної освіти з питань формування екологічної культури та забезпечення широкої інформованості з проблем охорони довкілля.

Як бачимо, громадськість України усвідомлює необхідність вжиття екстрених заходів щодо підвищення рівня екологічної освіти та

виховання в країні згідно з відповідними міжнародними документами, зокрема Стратегією освіти для збалансованого (сталого) розвитку, що нині відображається в наукових дискусіях України, Росії, Білорусії та ін. Так, сучасний український філософ М. П. Гладкий зауважує: "Показано, що з усіх можливих стратегій розвитку вимогам сучасної української дійсності перехідного періоду і майбутній перспективі відповідає вироблена з врахуванням світової практики Стратегія сталого розвитку: функціонального збереження біосфери та її оптимізація як цілісного системного утворення з відтворенням втрачених або заміною рівноцінних її складових, використання таких засобів задоволення потреб людини, які б були достатньо ефективними і безпечними для суб'єктів діяльності та їх екологічно-культурного оточення не на рівні сучасних декларацій, а безпосередньої практичної реалізації" [2, с. 6]

Водночас чинні освітянські документи проголошують формування екологічної культури учнів, але все ще не на належному рівні і потребують значного перегляду своєї екологічної складової. Так, у Національній доктрині розвитку освіти в Україні (2002 р.) указано, що держава зобов'язана надавати екологічну освіту, у п. VI "Освіта і фізичне виховання – основа для забезпечення здоров'я громадян" наголошено на необхідності створення для кожного учня екологічно сприятливого життєвого простору, а формування екологічної культури включено до мети національного виховання.

Більш конкретних указівок щодо необхідності та норм організації екологічної освіти, як, наприклад, для її інформатизації, у документі не наведено, хоча екологізація освіти, на нашу думку, має передувати її інформатизації, зважаючи на нинішню критичну екологічну ситуацію нашої держави. Аналогічна ситуація із визначальними нормативними документами в галузі освіти – законами України "Про освіту" (1991 р.) та "Про загальну середню освіту" (1999 р.). У них лише окреслюється необхідність екологічного виховання учнів, але не унормовано шляхи, умови, основні методи організації цього процесу.

Проте посилена увага суспільства до екологічного виховання наразі спричинює розробку та запровадження в освітній процес деяких нормативних і методичних матеріалів з екологічного виховання. Гарним прикладом є наказ "Про Основні орієнтири виховання учнів 1 – 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України" (2011 р.), де екологічний складник загального виховного процесу прописано ґрунтовно й докладно. Екологічним вихованням тут названо формування ціннісного ставлення до природи, указано вікові особливості його розвитку, зокрема зауважено, що підлітковому віку характерне ставлення до природи як до об'єкта охорони, а не користі. Наприкінці цього віку виникає "об'єктна" настанова користі. При цьому виявляється суперечливість у ставленні до природи: прагматичні настанови декларуються природоохоронними мотивами.

У переліку форм екологічно-виховної роботи із підлітками серед

інших наведено такі: екологічна акція, екологічна стежка, екологічний десант. Тематичний зміст виховної роботи екологічного спрямування містить перелік конкретних тем по класах, опанування яких сприятиме становленню екологічної культури підлітків.

У додатках документа наведено програму "Проведення тематичних екологічних екскурсій, експедицій, маршрутів "вихідного дня", виїзних форм навчання у школах та позашкільних закладах України", актуальність якої обґрунтовано в "Пояснювальній записці" таким чином: "Позитивну роль у формуванні творчої особистості дитини відіграють природоохоронні території, заказники, національні парки, рекреаційні райони, екологічні табори. На противагу цьому екскурсії до урбанізованих зон, промислових підприємств можуть продемонструвати негативну роль впливу людини на навколишнє середовище, тобто негативний результат – це також приклад, який необхідно показати. Це важливо для пробудження громадянської та екологічної свідомості, формування активного та відповідального ставлення до майбутнього".

Вагомою позитивною рисою цієї програми є визначені по областях України місця екологічних та культурологічних екскурсій. Наприклад, для Донецького регіону місцями можливих екологічних екскурсій (маршрутів, експедицій тощо) означено: урочище Гори Артема (м. Святогірськ), Донецький ботанічний сад, соляні шахти (м. Артемівськ), степові природні заповідники "Кам'яні могили" (кордон Донецької та Запорізької областей, неподалік від села Назарівка Володарського району) та "Хомутовський степ" (кордон Донецької та Ростовської областей за 20 км від узбережжя Азовського моря), Національний природний парк "Святі Гори" (м. Святогірськ), Харцизький міський еколого-натуралістичний центр, учнівську виробничу бригаду Петровської СЗШ Волноваського району.

У "Положенні про спеціальну загальноосвітню школу-інтернат України для дітей із вадами фізичного або розумового розвитку" (2008 р.) та в Концепції розвитку інклюзивної освіти формулювань "екологічна освіта", "екологічне виховання" не помічено, лише вказано на сприяння засвоєнню учнями з особливими потребами основ гігієни та здорового способу життя, що, звичайно, окреслює потребу доповнення чинного документа про освіту та виховання в допоміжних закладах екологічною складовою.

Отже, наразі в Україні існує нагальна потреба удосконалення екологічної освіти та виховання молодого покоління, оскільки екологізація всіх освітньо-виховних ланок, ступенів, видів, типів, форм навчання визнається необхідною в усіх нормативних документах екологічного спрямування. Водночас документи, що регламентують освітянську галузь, і особливо процес освіти дітей з обмеженими можливостями, поки що не можуть характеризуватися достатнім за обсягом екологічним складником, що потребує його посилення, розробки та введення у програми для допоміжних шкіл на

законодавчому рівні.

Шляхи реалізації завдань, що висуваються в міжнародних та вітчизняних нормативно-правових документах екологічного спрямування, окреслено в них у загальному вигляді і вагоме місце тут посідає проведення відповідних наукових досліджень, розробка навчально-методичного та інформаційного забезпечення екологічного виховання учнів, що обумовлює актуальність та спричинює активний науковий пошук вітчизняних психологів та педагогів у цьому напрямі.

Список використаних джерел

1. Барліт О.О. Аксиологічні засади ставлення школярів до природи у вітчизняній педагогічній теорії та практиці (кінець ХІХ – початок ХХ століття): автореф. Дис... канд. пед.нак: 13.00.01 “Теорія та історія педагогіки” / О.О.Барліт; Кіровоград. Держ.пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2009. – 20с.
2. Гладкий М.П. Трансформація смисложиттєвих орієнтирів за умов сучасної екологічної ситуації в Україні: автореф. дис... канд. філософ. Наук: 09.00.09 “Філософія науки” / М.П. Гладкий; Ін-т філос. ім. Г.С.Сковороди НАН України. – К., 2002. – 16 с.
3. Дерябо С.Д., Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология. / С.Д. Дерябо, В.А. Ясвин. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996, – 480 с.
4. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організації їх навчання: Науково-методичний посібник. /А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук – К.: Науковий світ, 2010. – 196 с.
5. Липа В.А. Основы коррекционной педагогики: Учебное пособие / В.А. Липа. – Донецьк: Лебідь, 2002. – 327 с.
6. Программы для 5-9 классов специальных (коррекционных) учреждений VIII вида: Сб.1. – М. : Гуманит.ИЦ “ВЛАДОС”, 2000. – 224 с.
7. Синьов В.М. Розумова відсталість як педагогічна проблема: навч. посібн. / Мін-во освіти і науки України. НПУ імені М.П. Драгоманова. /В.М. Синьов – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – 118 с.

Constant deterioration of the ecological situation in our state negatively influences the health of the young generation, first of all. This negative dynamics will take place in the future as well. The corresponding preparation of the young people during their staying at the educational establishments with their possibilities to realize educational processes systematically and purposefully is the most important trend in the strict observing the ecological norms.

Keywords: ecological enlightening, ecological education, children with limited possibilities.

Отримано 19.9.2013